

ÚVRV PedF UK v Praze
23. 4. 2014

MASARYKOVA UNIVERZITA
Katedra pedagogiky a Katedra psychologie
Pedagogická fakulta

**Smíšený design v pedagogickém výzkumu:
Příklad projektu
„Moc ve školních třídách studentů učitelství“**

Kateřina Vlčková, Jan Mareš, Kateřina Lojdová

Projekt GAČR GA13-24456S Moc ve školních třídách studentů učitelství

Projekt

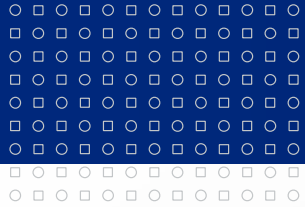
- ☒ Prezentace je součástí tří letého (2013-2015) výzkumného projektu **Moc ve školních třídách studentů učitelství** podpořeného GA ČR.

Realizační tým

- ☒ Kateřina Vlčková, Zuzana Šalamounová, Jan Mareš, Kateřina Lojdrová, Jarmila Bradová, Josef Lukas, Tomáš Kohoutek, Radek Pospíšil

Cíle projektu

- ☒ ve smíšeném designu výzkumu popsat, jak je při výukové interakci vyjednávána, uplatňována a reflektována moc mezi studenty učitelství a jejich žáky na druhém stupni základní školy.

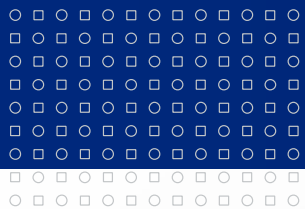

Cíle prezentace

V tomto příspěvku představíme

- ☒ koncept moci, jeho adaptaci na prostředí školní třídy,
- ☒ design výzkumu – jeho kvalitativní a kvantitativní část s nastíněním výsledků,
- ☒ diskusi k metodologickému postupu.

Moc v sociálních vědách

- ❏ Coates (1991) – moc přirovnává ke konceptu gravitace z přírodních věd...je přítomna ve všech vztazích ve společnosti
 - ❏ Moc – v sociálních vědách často definována jako schopnost vést jednání druhých směrem k dosažení jakýchkoliv cílů, které jsou významné pro nositele moci (power-holders) (např. Magee et al., 2005)
 - ❏ French a Raven (1959) popisují moc prostřednictvím sociálního vlivu a vliv pak prostřednictvím psychologické změny – jedinec dokáže přinutit ostatní...
- X**
- ❏ Friedrich (1961) – moc se projevuje i tím, že jedinec předkládá doporučení a dokáže ostatní přesvědčit

moc donucovací (coercive) a **konsensuální** (consensual)

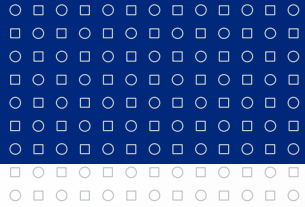
Koncept moci v pedagogickém kontextu

- Malé ukotvení problematiky moci v našich podmínkách – spíše zkoumána kázeň či autorita
- Moc determinantou vyučovacího procesu: Bernstein (1996)
 - **regulativní diskurs** (pravidla sociálního chování a vztahů ve škole) důležitější než
 - **didaktický diskurs** (jaké znalosti budou žákům předávány).
- Moc není jen dimenzí vztahu učitele a žáků – ovlivňuje i dosahování cílů ve třídě; **moc učitele** lze definovat jako ovlivňování studentů při dosahování učitelem zamýšlených cílů (Schrodt, Witt, 2007).

Charakteristiky moci - cirkularita

(Šalamounová, Bradová, Lojdová, 2014)

- ❏ Moc se ze třídy nikdy neztrácí. Spíše než aby však byla někým konstantně vlastněna, od situace k situaci cirkuluje po třídě (Buzzelli & Johnston, 2001, s. 875).
- ❏ Když tedy například učitelé hovoří o ztrátě kontroly, neznamena to, že by se moc ze třídy vytrácela a mizela, ale že se modifikuje takovým způsobem, že mohou navrch získávat žáci (Aultmannová, William-Johnsonová, & Schutz, 2009, 364).
- ❏ Pokud ve školní třídě učitel přispěje ke změně uspořádání mocenských vztahů tak, aby byla navýšena moc žáků, nemusí to pouze automaticky znamenat, že pozice učitele je tím oslabena.
- ❏ Sdílením moci se žáky může být pozice učitele naopak upevněna.

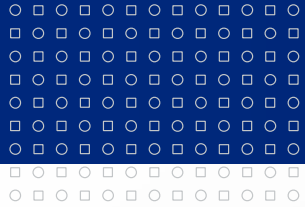

Charakteristiky moci – situačnost

(Šalamounová, Bradová, Lojdová, 2014)

- ✚ V rámci jedné vyučovací hodiny dochází k opakovanému (re)konstruování mocenského uspořádání mezi učiteli a žáky (jako jednotlivci i jako skupinou) napříč jednotlivými situacemi a aktivitami.

Charakteristiky moci – reciprocita

(Šalamounová, Bradová, Lojdová, 2014)

- ❏ Koncept moci definujeme ve smyslu recipročního vztahu, v jehož rámci dochází ke vzájemnému ovlivňování postojů, hodnot a jednání (srov. např. McCroskey, Richmond, & McCroskey, 2006; Moscovici, 2007).

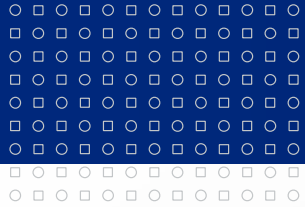

Adaptace dělení bází moci (French, Raven) pro školní prostředí

- ❏ **legitimní** – souvisí se sociální rolí učitele, která garantuje (formální) autoritu nad žáky. Tato role je spjata s normou dohlížet na druhé a ovlivňovat je.
- ❏ **donucovací** – moc učitele (respektování jeho požadavků) vychází z žákovy potřeby vyhnout se trestu (např. ve formě špatných známek či kritiky před třídou)
- ❏ **odměňovací** – moc učitele určována snahou žáka získat odměnu ve formě hmotné (body, známky), psychologické (pochvala) či vztahové (pochvala před spolužáky)
- ❏ **referenční** – vychází z identifikace žáka s učitelem na základě sympatií a náklonnosti („být jako učitel“)
- ❏ **expertní** – vychází z učitelovy znalosti oboru nebo ze zvládnutí výukových metod. Vliv učitele na žáky vychází z jejich vnímání učitele jako experta, který má intelektuální znalosti obsahu (či určité dovednosti).

Mocenské uspořádání ve třídách začínajících učitelů

- ❏ Šok z reality (Veenman, 1987).
- ❏ Disponují kvalitními znalostmi oborového obsahu, nicméně mohou mít problémy s tím, které z nich v hodině předat a jakým způsobem (Cothranová a Ennisová, 1997).
- ❏ V rovině interpersonálních vztahů učitelů a žáků je pravděpodobnější, že se budou chtít stát spíše přátelskými učiteli (Brekelmans & Créton, 1993, podle Lukas, 2007, 51–52; Moscovici, 2007; Aultmann, William-Johnson, & Schutz, 2009).

Mocenské uspořádání ve třídách začínajících učitelů

- ❏ Výzkum z devadesátých let ukazuje, že 40 % začínajících učitelů nevydrží ve své zvolené profesi déle než čtyři roky,
 - ❏ přičemž polovina z tohoto počtu opustí své povolání do tří let (Bernshausen & Cunningham, 2001)
 - ❏ obdobnou situaci zaznamenávají také starší česká šetření (Havlík 1998, 99an.)

Je moc převlečená autorita?

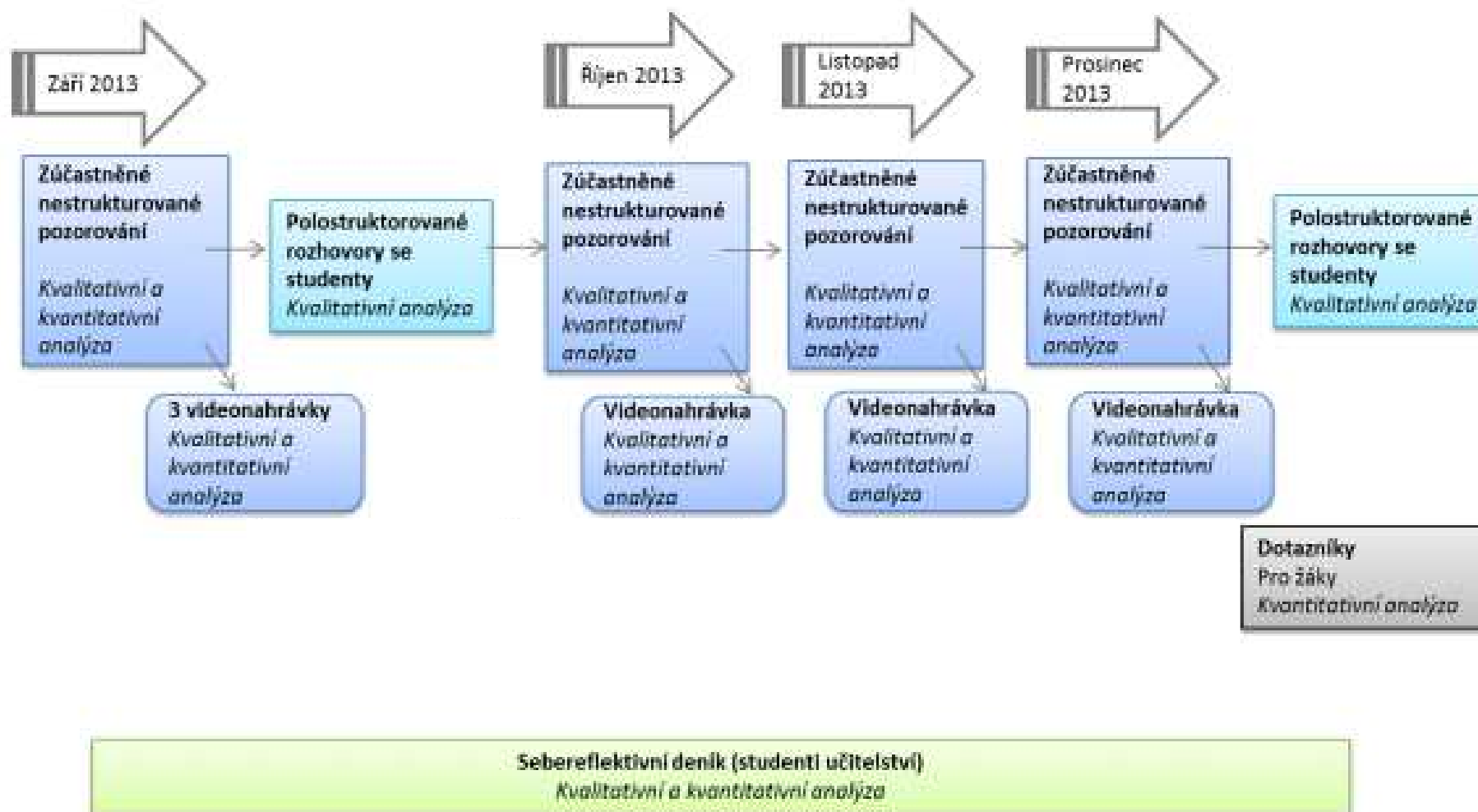
shody

- ☒ interdisciplinární pojem
- ☒ obojí zahrnuje vztah
 - ☒ autorita je pojímána jako asymetrický vztah, kde jeden uděluje rozkazy a druhý je následuje (Pace & Hemmings, 2007)
 - ☒ moc je schopnost ovlivňovat jednání jiné osoby (McCroskey, 2006)

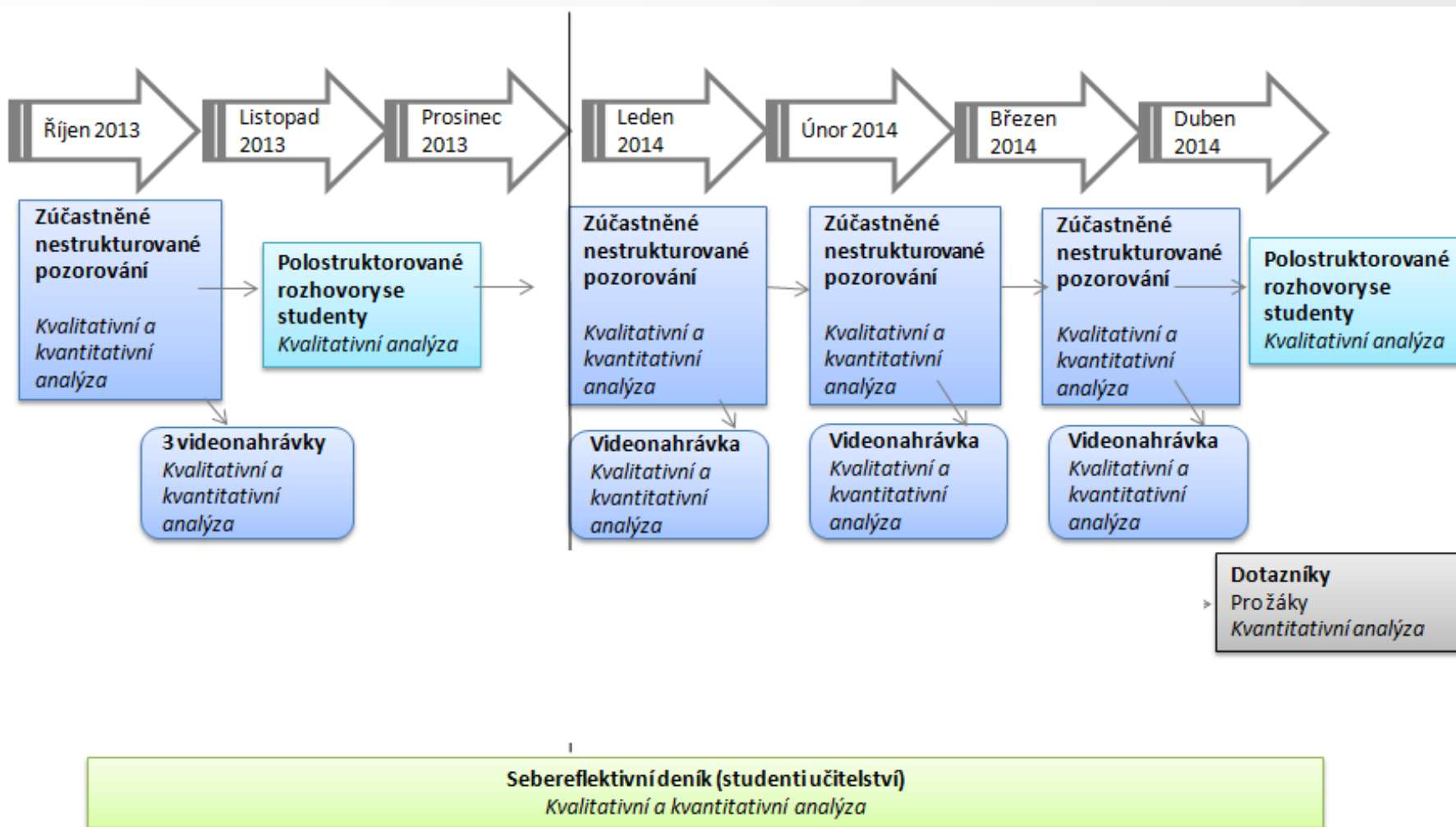
rozdíly

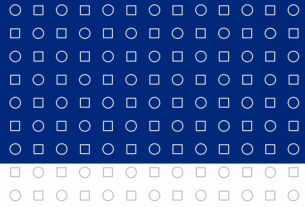
- ☒ moc je interaktivní fenomén
- ☒ moc lze definovat skrze tři základní charakteristiky (cirkularita, situačnost, reciprocita), které koncept autority nenaplnuje

Plánovaný harmonogram projektu

Realizovaný harmonogram projektu

Smíšený design výzkumu

Pozorování výuky (6 záznamů)

- 1) přímé (terénní zápisky)
- 2) zprostředkované z videozáznamu (učitelská a žákovská kamera)

Rozhovory s 8 studenty učitelství
(po třetí a poslední hodině)

Reflektivní deník
8 studentů učitelství

Dotazník moci studentů učitelství
pro žáky

Podpora kvalitativního šetření - kvantitativní šetření

Dotazník moci studenta učitelství pro žáky
(sběr dotazníků u 8 zkoumaných studentů učitelství)

Adaptace dotazníku pro učitele na studenty učitelství
(výzkum studentů učitelství všech oborů – JS 2014)

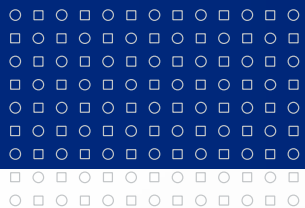

Adaptace dotazníku na moc na ZŠ a pro české podmínky
(výzkum učitelů OV, Ze, Dě, ČJ – JS 2013)
(výzkum učitelů všech oborů – PS 2013)

Dotazníky používané k měření moci

Vycházejí ze stejné teorie (French, Raven)

- ❏ Perceived Power Measure (Richmond a kol., 1980; McCroskey a kol., 1983)
- ❏ Power Base Measure (Roach, 1995)
- ❏ **Teacher Power Use Scale** (Schrodt, Witt a Turman, 2007)
 - ❏ určený v původní verzi pro středoškoláky

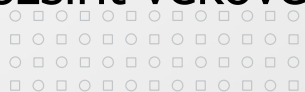

Česká adaptace nástroje TPUS (Schrodt, Witt a Turman, 2007)

- ❏ Vybrat a upravit v Evropě používaný nástroj měřící vnímání moci učitele ve školní třídě
 - pro specifické účely projektu
 - pro samostatné použití v rámci dalších projektů při popularizaci tématu moci učitele

- ❏ Převést vlastní dotazníkový nástroj s ohledem na
 - kulturní podmínky
 - pedagogické teorie
 - doporučení APA, EFPA aj.
 - psychologie dotazování

- ❏ Rozšířit věkové rozpětí, ve kterém je nástroj použitelný

Teacher Power Use Scale (TPUS)

- ❑ Používá se pro měření vnímání moci učitele ve třídě
- ❑ Založen na tradiční typologii **relační moci** Frenche a Ravena (1959)
 - ❑ Rozlišuje moc ve vztahu k principů, na kterých je budována:
 - ❑ donucovací, odměňovací, referenční, legitimní, expertní
- ❑ TPUS má 30 položek se 7-bodovou Likertovou škálou

Důvody pro výběr TPUS

- ❏ Lepší psychometrické vlastnosti než předchozí nástroje
 - ❏ **Perceived Power Measure** (McCroskey & Richmond, 1983)
 - ❏ **Power Base Measure** (Roach, 1995)

- ❏ TPUS má lepší vnitřní konzistenci, souběžnou a diskriminační validitu
 - ❏ Obsahuje validnější a reliabilnější indikátory pro 5 bází moci
 - ❏ Koeficient reliability Cronbach alfa v rozsahu 0,77 do 0,90

- ❏ Lépe měří
 - ❏ „anti-socialní“ formy moci (donucovací a legitimní)
 - ❏ s pro-sociální formy moci (referenční a odměňovací) na agregované úrovni

Postup adaptace nástroje (1)

- Překlad, zpětný překlad
- Doplnění položek
 - k dispozici byly bohužel pouze příklady a obecná informace o položkách vyřazených z původní verze
 - s ohledem na mladší respondenty a jejich kognitivní specifika byly položky přeformulovány v konkrétnější a specifičtější podobě
- Expertní posouzení položek pracovní verze a úpravy
- Pilotní ověření pracovní verze ve čtyřech třídách

Ukázka vývoje položek

Finální podoba:

Když se naučím to, co mám, učitelka mě pochválí.

Originál:

When a student demonstrates mastery of course material, my teacher commends and affirms the student.

Pracovní alternativní formulace:

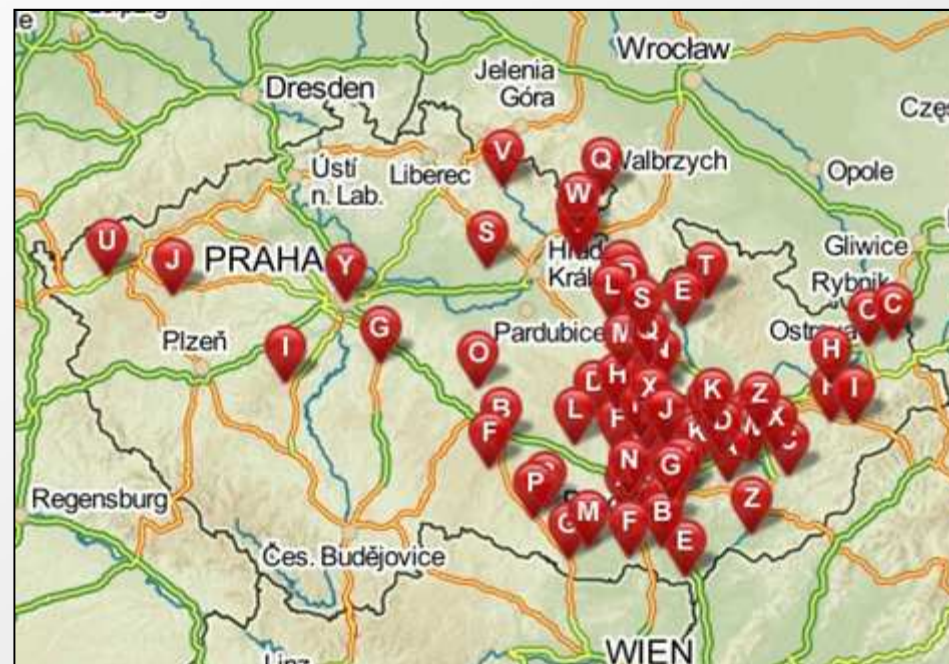
Pokud si student dobře osvojí učivo, náš učitel ho ocení a pochválí.

Když se látku naučím, učitel mě pochválí.

Když se na hodinu naučíme, učitel nás pochválí. (ovládáme učební látku)

Vzorek pro pilotáž

- Dostupný výběr
- Sběr dat červen 2013
- 2. stupeň základní školy
- 2188 žáků

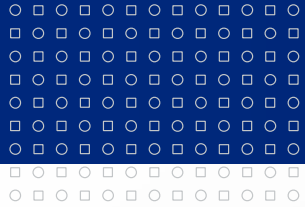
- 117 tříd s průměrně 18,7 žáky (min. 4, max. 30, Me = 19)
- Počet dětí ze školy: $x = 19,54$ (SD = 6,60, min. 4, max. 51)
- 203 integrovaných žáků ve třídách
- 55 % žáků uvádělo dobrou náladu při vyplňování dotazníku
- 37 % neutrální, 8 % špatnou

Deskripce vzorku

- ☒ Věk žáků
 - ☒ $x = 13,69$, $SD = 0,87$, Me 14, min. 12, max. 17, N = 2170
- ☒ Roky praxe učitele
 - ☒ $x = 18,61$, $SD = 8,91$, Me = 18, min. 3, max. 40
(data na úrovni žáka)

Vyučovací předmět	Počet žáků	%
Občanská výchova	503	22,90
Zeměpis	478	21,85
Dějepis	401	18,33
Česká literatura	620	23,34
ChD	186	8,50

Ročník	Počet žáků	%
6	13	0,60
7	847	39
8	1051	48
9	273	13
ChD	4	0,18

Výsledky

- Konfirmatorní faktorová analýza
 - 4 faktory (sloučit „anti-sociální“ formy)

- Cronbachovo alfa po první fázi úprav
 - redukce položek vyřazených CFA a položkovou analýzou

MODEL FIT INFORMATION

Number of Free Parameters 145

Information Criteria

Akaike (AIC) 298716.448
Bayesian (BIC) 299540.741
Sample-Size Adjusted BIC 299080.057
($n^* = (n + 2) / 24$)

Chi-Square Test of Model Fit

Value 5454.084*
Degrees of Freedom 935
P-Value 0.0000
Scaling Correction Factor 1.275
for MLR

RMSEA (Root Mean Square Error Of Approximation)

Estimate 0.047
90 Percent C.I. 0.046 0.048
Probability RMSEA \leq .05 1.000

CFI/TLI

CFI 0.828
TLI 0.817

SRMR (Standardized Root Mean Square Residual)

Value 0.076

Konfirmatorní faktorová analýza

Mplus verze 6.1

Odhad modelu - normální.

← model odpovídá datům
hodnota by měla být $p > 0,05$.

← v normě, mělo by
být $< 0,05$

← mělo by být blízké 1

← v celku v normě, mělo by
být max. 0,08

Korelace mezi faktory

Korelace mezi faktory

E	WITH				
R		0.755	0.015	49.428	0.000
L	WITH				
R		-0.450	0.031	-14.522	0.000
E		-0.349	0.032	-10.826	0.000
D	WITH				
R		-0.518	0.028	-18.696	0.000
E		-0.539	0.029	-18.819	0.000
L		0.875	0.018	48.052	0.000
O	WITH				
R		0.668	0.018	36.642	0.000
E		0.707	0.019	37.947	0.000
L		-0.230	0.033	-6.915	0.000
D		-0.340	0.034	-10.121	0.000

STANDARDIZED MODEL RESULTS

STDYX Standardization

		Estimate	S.E.	Est./S.E.	Two-Tailed P-Value
R	BY				
	R01	0.656	0.015	42.424	0.000
	R08	0.675	0.016	43.289	0.000
	R09	0.523	0.022	24.274	0.000
	R11	0.646	0.016	41.536	0.000
	R12	0.651	0.016	41.673	0.000
	R14	0.629	0.016	39.392	0.000
	R17	0.677	0.015	44.175	0.000
	R21	0.641	0.016	39.199	0.000
	R29	0.611	0.017	36.508	0.000
	R37	0.608	0.017	35.959	0.000
E	BY				
	E02	0.727	0.014	51.199	0.000
	E03	0.533	0.019	28.135	0.000
	E04	0.410	0.021	20.008	0.000
	E19	0.832	0.009	87.797	0.000
	E24	0.583	0.018	31.818	0.000
	E25	0.654	0.016	41.615	0.000
	E27	0.731	0.015	47.680	0.000
	E28	0.704	0.017	40.415	0.000
	E32	0.763	0.013	58.559	0.000
	E39	0.753	0.014	53.103	0.000
L	BY				
	L05	0.355	0.029	12.363	0.000
	L07	0.663	0.018	37.570	0.000
	L10	0.389	0.030	13.098	0.000
	L13	0.366	0.022	16.491	0.000
	L20	0.432	0.021	20.369	0.000
	L33	0.693	0.016	44.156	0.000
	L35	0.459	0.024	18.889	0.000
	L36	0.434	0.028	15.730	0.000
	L38	0.489	0.020	24.803	0.000
	L40	0.153	0.026	5.888	0.000
D	BY				
	D15	0.526	0.021	25.397	0.000
	D06	-0.074	0.028	-2.595	0.009
	D16	0.595	0.019	31.567	0.000
	D23	0.624	0.018	34.867	0.000
	D26	0.424	0.022	19.427	0.000
	D30	0.291	0.027	10.635	0.000
	D31	0.497	0.022	22.616	0.000
	D42	0.481	0.021	23.150	0.000
	D43	0.352	0.026	13.744	0.000
O	BY				
	O18	0.502	0.021	24.039	0.000
	O22	0.695	0.016	43.684	0.000
	O34	0.546	0.019	29.454	0.000
	O41	0.730	0.015	49.673	0.000
	O44	0.557	0.021	27.070	0.000
	O45	0.771	0.014	55.170	0.000

Faktorové zátěže

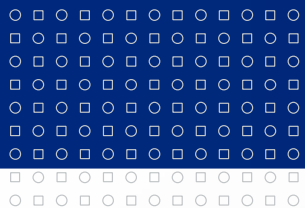
Reliabilita (předběžné výsledky)

	Báze moci	α	Počet položek
R	referenční	0,87	10
E	expertní	0,89	9
L	legitimní	0,72	7
D	donucovací	0,68	6
O	odměňovací	0,80	6
vše	vše	0,83	39

ChD vymazána po celých případech.

Položky nového dotazníku – legitimní moc

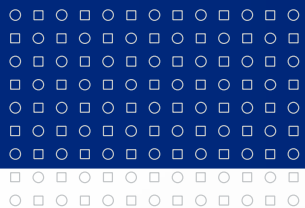
- L10 Tato učitelka dává najevo, že ve škole se musí poslouchat.
- ~~L13 Myslím si, že tahle učitelka se ke mně chová s odstupem.~~
- L20 Tato učitelka mi říká, že i když se mi ve výuce něco nelíbí, nezáleží na tom.
- L33 Tato učitelka dává hodně najevo, že učitel je něco víc než žák.
- L35 Učitelka naznačuje, že to, co chce ona, podporuje taky ředitel nebo řád školy.
- L36 Podle této učitelky mají žáci poslouchat, protože učitel je autorita.
- L38 Tahle učitelka říká věci typu: „Zvoní pro mě, ne pro vás.“
- ~~L40 Učitelka se odvolává na pravidla, která jsme si s ní dohodli.~~
- ~~L5 Moje učitelka říká, že učitelé se musí poslouchat.~~
- L7 Myslím si, že tahle učitelka žije v tom, že musí být vždycky po jejím, když je učitelka.

Položky nového dotazníku – donucovací moc

- D15 I když kritizuji pravidla, učitelka si stejně udělá, co chce.
- D16 Když mi to v hodině nejde tak, jak si učitelka představuje, před celou třídou mě ztrapní.
- D23 Učitelka se na mně naštve, když dám v hodině najevo nesouhlas s tím, co říká.
- D26 Když neplním učitelčiny pokyny, potrestá mě.
- ~~D30 Když donesu pozdě úkol, učitelka se chová tak, že se cítím špatně.~~
- ~~D31 Když v hodině nedělám to, co učitelka chce, naštvane na mě kouká.~~
- D42 Tahle učitelka mě přehlíží, pokud nepracuji, tak jak chce.
- ~~D43 Když si nedonesu pomůcky, učitelka je nespokojená.~~
- ~~D6 Když nedonesu úkol, cítím se fakt špatně.~~

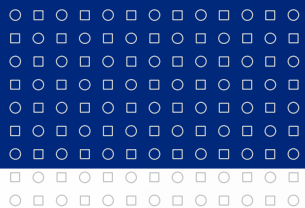

Položky nového dotazníku – odměňovací moc

O18	Když vím ve výuce něco navíc, moje učitelka to vyzdvihne před ostatními.
O22	Když mi to v hodině jde, učitelka to ocení.
O34	Když se v hodině chovám tak, jak učitelka chce, nějak mě odmění.
O41	Když se naučím to, co mám, učitelka mě pochválí.
O44	Myslím si, že když se v hodině snažím, tak je na mě učitelka hodnější.
O45	Když v hodině dělám, co učitelka chce, pochválí mě za to.

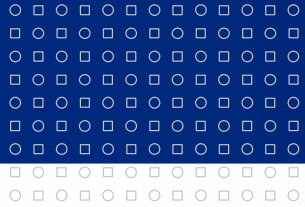
Položky nového dotazníku – referenční moc

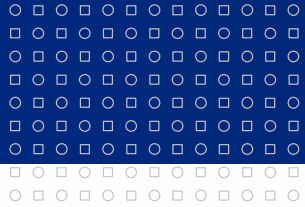
R1	S touto učitelkou mám hodně společného
R11	Rád si s učitelkou povídám i o přestávce.
R12	Tuto učitelku vidím i jako člověka, nejen jako učitelku.
R14	Tuhle učitelku beru jako kamaráda.
R17	Myslím si, že já a moje učitelka máme stejný pohled na věc.
R21	Na věci se dokážu dívat stejně jako moje učitelka.
R29	Chtěl bych být jako moje učitelka.
R37	To, co říká a dělá tato učitelka, je pro mě důležité.
R8	Tato učitelka je vůči mně vstřícná.
R9	Myslím si, že moje učitelka se mnou jedná na rovinu.

Položky nového dotazníku – expertní moc

- E19 Podle mě tato učitelka umí skvěle učit.
- E2 Když tento učitel ve výuce něco vysvětluje je to srozumitelné
- E24 V tomto předmětu vím, co a kdy mám dělat.
- E25 Tato učitelka dovede ukázat, jak můžu učivo prakticky použít.
- E27 Myslím si, že učitelka velmi dobře rozumí tomu, co učí.
- E28 Když učitelka něco v tomto předmětu vysvětluje, dá se tomu věřit.
- E3 Tato učitelka říká různé novinky, které souvisí s jejím vyučovacím předmětem.
- E32 Myslím si, že tato učitelka je skutečným odborníkem na tento předmět.
- E39 Tato učitelka mi umí vysvětlit to, čemu nerozumím.
- ~~E4 Tato učitelka vysvětluje učivo podle toho, kolik toho vím.~~

Hlavní ztřření - kvalitativní výzkum

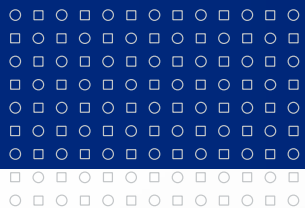
- ▣ Ukázka videa: 1. hodina studenta učitelství na praxi

- ▣ Diskuse výhod zdroje dat
 - ▣ zachycení dění ve třídě (situačnost moci)
 - ▣ zachycení interaktivity fenoménu (reciprocita moci)
 - ▣ podoby moci u jednotlivých aktérů (cirkularita moci)
 - ▣ zachycení neverbálních aspektů (ke všem třem)

Diskuse rizik zdroje dat

- Intervence kamer
- Intervence učitele
- Intervence výzkumníka
- Časově ohraničený datový soubor 6 x 45 minut u jednoho studenta
- Limity přepisu a analýzy

Z výsledků kvalitativního výzkumu

- ❏ Vstup do role
 - ❏ představení se: legitimizace nikoliv rolí – studentka/učitelka, ale činností – budu vás učit

- ❏ Nástroje moci při vstupu do role
 - ❏ test (pousmání)
 - ❏ kladení otázek
 - ❏ rozehrání komunikační struktury IRF

Podoby moci

Ukázka 2. videa: Legitimní moc

- ☒ legitimní moc učitele skrze vnímání žáků (dotazníky)

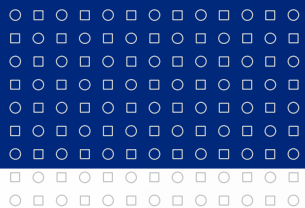
Charakteristiky legitimní moci

- ☒ neosobní oslovování žáků „tady třeba“, spíše charakteristikou legitimní než referenční báze moci
- ☒ žáci potvrzují, že rozumí asertivním právům a přitom si házejí papír, posílají energetický nápoj, pošťuchují se
- ☒ formální nastavení moci učitelem a její formální přijetí žáky (očekává se, že řeknou ano)

Legitimní moc jako formální divadlo učitele a žáků

Všichni hrají své role

- ❏ Učitelka chodí po třídě, přesto se žáci baví a nepracují – znak formálnosti.
- ❏ Učitelka přijde k žákovi, pak žák pracuje, odpovídá.
- ❏ Odpověď žákyně mimo očekávaný rámec (*povinná školní docházka*) označeno jako chybné, nevysvětleno.
- ❏ Vztah založený na legitimní bázi moci naplňuje na první pohled podobu sdílených cílů učitele a žáků, pod tímto „divadlem“ se však cíle rozcházejí a naplnění didaktického diskursu je tak obtížnější, než kdyby cíle byly skutečně sdíleny.

Co vás k tomu napadlo?

Kontakt

Kateřina Vlčková

vlckova@ped.muni.cz

Jan Mareš

mares@ped.muni.cz

Kateřina Lojdová

lojdova@ped.muni.cz

Příspěvek vznikl s podporou projektu GAČR GA13-24456S
Moc ve školních třídách studentů učitelství.
Autoři děkují za poskytnutou podporu.

ÚVRV PedF UK v Praze
23. 4. 2014

MASARYKOVA UNIVERZITA

Katedra pedagogiky a Katedra psychologie
Pedagogická fakulta

**Smíšený design v pedagogickém výzkumu:
Příklad projektu
„Moc ve školních třídách studentů učitelství“**

Kateřina Vlčková, Jan Mareš, Kateřina Lojdová

Projekt GAČR GA13-24456S Moc ve školních třídách studentů učitelství